

- Спр. 587. Арк. 39, 121-122.
 7 Там само. Спр. 604. Арк. 176.
 8 Там само. Ф. 3633. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 59-77.
 9 Російський центр документів соціальної та політичної історії (далі - РЦДСП). Ф. 89. Оп. 4. Спр. 83. Арк. 1-5.
 10 Вільне слово. 1941, 12 липня.
 11 Володимир Гордієнко. Сталінізм і українська греко-католицька церква / Матеріали конференції, присвяченої життю та діяльності Митрополита Андрія Шептицького. Львів, 1990. С. 46.
 12 Василь Верига. Втрати ОУН в часі Другої світової війни. Торонто: Новий шлях, 1991. С. 39.
 13 ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Ч. I. Спр. 90. Арк. 1-34.
 14 Там само. Спр. 689. Арк. 1-15.
 15 Там само. Ф. 1. Оп. 23. Ч. I. Спр. 369. Арк. 2-6.
 16 ДАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 25-27.
 17 Там само. Арк. 57-60.
 18 Див.: Лисенко О.Є. Церковне життя в Україні. 1943-1946 рр. К., 1998.
 19 ДАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 16-31.

Любов Дубровіна

КОДИКОЛОГІЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНА ІСТОРИЧНА ДИСЦИПЛІНА, ЇЇ ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Кодикологія (від латинського *codex* – рукописна книга) є спеціальною історичною дисципліною, що має своїм об'єктом рукописну книгу (далі РК) як специфічне історичне джерело з історії культури середньовічної доби.

РК є пам'яткою матеріальної і духовної культури, яка синтезує через писемні джерела (переважно оповідні), що включені до її складу, передусім знання, набуті людством та характеризують науку, літературу, освіту і мистецтво певних історичних періодів. Одночасно РК сама по собі є історичним фактом і якісно окремим джерелом з історії книжної культури, яке містить знання про розвиток книги як явища, її матеріальну форму, зміст в залежності від текстів, що

включені до її складу та організацію текстів, сторінок, розділів, допоміжного апарату, письмо, мистецтво оздоблення та багато іншого. Як явище книжної культури рукописна книга є в кожному разі індивідуальним джерелом, створеним з певною метою і в певний час багатьма авторами як творів, так і матеріальної форми, в яку вони заключені.

Предметом кодикології є вивчення написаної на пергамені чи папері РК як факту матеріальної і духовної культури середньовічного суспільства в усій сукупності зовнішньої та внутрішньої форми та змісту, а також її історії кодексу в широкому розумінні – походження, функції та долі книги. Таким чином, до кола питань кодикології потрапляє увесь комплекс проблем з історії рукописно-книжної спадщини й писемного періоду книжної культури.

Практична кодикологія включає аналіз усього комплексу роботи з книгою у процесі її створення та побутування: аналізуються подробиці технології; наводяться характеристики паперу, оправ, почерків, чорнила, організації тексту; оформлення та оздоблення сторінки, оправ; досліджуються походження книги, встановлюються її автори, укладачі, інтралігатори, простежується за маргіналями та провенієнціями доля конкретної книги впродовж століть (володарі, міграція, попит). Теоретична кодикологія узагальнює емпіричний матеріал для встановлення рукописних традицій, репертуару книг, історії скрипторіїв, майстерень, бібліотек, виявлення тенденцій розвитку рукописно-книжної культури, її національних особливостей, взаємозв'язків з іншими культурами тощо.

Кодикологія тісно пов'язана з іншими спеціальними історичними дисциплінами, зокрема, з джерелознавством, палеографією, археографією, текстологією, дипломатикою, книгознавством, бібліографією, мистецтвом книги. Цілком закономірно, що ці дисципліни існують у тісній взаємодії. Методичні перехрещення цих наук пояснюються єдиною природою писемного джерела та історичним періодом існування рукописно-книжної культури.

Кодикологія відпочаткувалася від палеографії в самостійну історико-філологічну науку на основі досвіду дослідження латинської та грецької книги наприкінці 40-х — на початку 50-х років XX століття. Але попередня історія коди-

кології починається наприкінці XVIII ст., коли французький вчений XVIII ст. Б. Монфокон окреслив коло питань історії кодексів як самостійних джерел. Термін “кодикологія” у практичній лексичі використовувався наприкінці XIX – поч. XX ст., але фактично лише в 20–30-і роки термін був запроваджений до наукового обігу французькою школою Шарля Самарана. Цей термін “кодикологія” для визначення дисципліни, що вивчає рукописні книги, був запропонований у 1949 році французьким вченим А. Деном. Теоретична розробка проблеми та предмета кодикології латинської книги належить Франсуа Мазе. Предметом нової науки стала РК як пам’ятка певної культури, на відміну від палеографії, що вивчає проблеми письма різних джерел.

У 60-і роки розвиток кодикології продовжили Жільбер Уї, Альберт Хрюйс, Леон Жіліссен та ін. Активні дослідження рукописів у кодикологічному аспекті проводилися в Інституті досліджень та історії текстів у Парижі; в різних країнах почали створюватися кодикологічні центри (зокрема у Неймегені, Римі, Фессалоніках, Празі, Лондоні), почали виходити спеціальні видання та журнали: “Scriptorium” (з 1946 р.), “Manuscripta” (з 1957 р.), “Manuskripts” (з 1948 р.), “Het Boek” (з 1966 р.), “Quaerendo” (з 1971 р.), “Bulletin de l’Ecole des Chartes Codices Manuscripti” (з 1975 р.), “Revue d’Histoire des Textes” (з 1971 р.), “Полата књигописњая” тощо. В СРСР кодикологічні дослідження друкувалися на сторінках “Археографического ежегодника” (Москва). З 90-х років в Україні питанням кодикології присвячено видання “Рукописна та книжкова спадщина України” (Київ).

У російській історіографії латинської книги на початку 70-х років термін “кодикологія” почали вживати й фахівці в галузі латинської книги. На сьогодні західна кодикологія, що увібрала всі аспекти дослідження кодексу, починаючи від оправи та технології книги і закінчуючи її змістом, нагромадила величезний досвід, який втілено у численних монографіях, окремих дослідженнях книги в історико-кодикологічному аспекті, підготовці різноманітних палеографічних та кодикологічних довідників по пергамену, розліновці, філігранях, паперу, шрифтах, оправах, датованих рукописах

тощо. Цьому сприяло створення в 1953 році в Парижі Міжнародного комітету палеографів, до складу якого увійшли представники 18 країн, й в тому числі кодикологи. Це сприяло тому, що в Москві та Санкт-Петербурзі почала створюватися школа кодикологів та палеографів, істориків книги, латинського та грецького письма, серед яких О.А. Добіаш-Рождественська, О.Д. Люблінська, Т.В. Луїзова, Л.І. Кисельова, В.Л. Романова, Є.Е. Гранстрем, Б.Л. Фонкич, І.М. Лебедева та ін.

На початку 70-х років активізувалася діяльність славістів, які створили Міжнародний центр інформації з джерел балканської історії (СІБАЛ). Проблеми порівняльної кодикології та палеографії вирішувалися на спеціальних нарадах та конференціях за участю представників СРСР (С.О. Шмідт). Археографічна комісія Академії наук СРСР почала розвиток методів опису рукописних книги та видавати спеціальну серію “Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР” та “Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР.” (М., 1973–1990. Вып. 1, 2, 3 (Ч. 1–2)).

Одночасно з виділенням кодикології у самостійну науку відбувається й визначення її методів та взаємовідносин із спорідненими джерелознавчими та книгознавчими науками. Французький дослідник Жільбер Уї, визначаючи предмет кодикології та зв’язуючи її зв’язок з архівістикою, окремо зупиняється на застосуванні архівних методів при вивченні та реконструкції книжних зібрань, що належали як приватним особам, так і організаціям. Ж. Уї вважав створення каталогів заняттям переважно бібліографічним, аніж кодикологічним, а власне кодикологію (так само як ті, хто започаткував цю науку) сприймав, як археологію книги.

У східнослов’янській археографічній традиції практична кодикологія зароджувалася та довгий час існувала, як сукупність методів описування книги, її атрибуції, встановлення часу створення РК, аналіз склад текстів і змісту. Вона об’єднувала методи археографії, палеографії, текстології, дипломатики, джерелознавства. Проблеми дослідження писемного джерела безпосередньо були пов’язані із зовнішньою (яка згодом дала науці палеографію та філігранологію) і внутрішньою (з якої вирости текстологія і дипломати-

ка) критикою джерел як частини археографічного опису рукопису як методу джерелознавчого аналізу.

Найбурхливіші диференційні процеси серед допоміжних наук відбувалися у 50–60-х роках, коли практично і з'явився термін “допоміжні”, або “спеціальні” історичні дисципліни чи науки джерелознавчого циклу. Ці процеси не можна вважати завершеними. І розвиток науки передбачає подальші інтеграційні та диференційні зміни в залежності від розвитку наукового пізнання.

Починаючи з 70-х років кодикологія як самостійна допоміжна наука була визнана російськими та українськими вченими. Кодикології східнослов'янських РК присвячені статті та дослідження російських вчених О.О. Амосова, Г.М. Прохорова, О.М. Шварц та ін.

Значний розвиток кодикологічні методи отримали в Україні. Серед найвідоміших дослідників, передусім слід зазначити М.В. Геппенера, Я.П. Запаса (який впродовж багатьох років вивчає мистецтво української рукописної книги, що сприяло й оволодіння методами аналізу походження кодексу). Певні аспекти кодикології розглядалися О.М. Апанович, М.П. Візирем, О.Я. Мацюком.

На сьогодні серед українських дослідників, що вивчають рукописну книгу й використовують кодикологічні методи, можна згадати Л. Гнатенко, М. Боянівську, Л. Дубровіну, О. Іванову, В. Фрис, К. Чернухіна, Ю. Ясиновського та ін.

Дискусійним є питання про походження кодикології в системі спеціальних дисциплін. На думку джерелознавців, зокрема Л.В. Черепніна, вона виникла на стику допоміжних наук (палеографії, дипломатики, текстології) і вивчає РК як пам'ятку літератури, мистецтва, матеріальної культури, а також її соціальну долю та функції.

Деякі вчені (У. Федер) визначали кодикологію як гібрид палеографії та текстології з помітним впливом дипломатики і мистецтва, інші (зокрема українські вчені В.В. Панашенко, Н.М. Яковенко)—відокремлювали кодикологію від палеографії, як “сопредельную дисципліну”.

Одночасно кодикологію визначають і як книгознавчу науку (О.Ф. Акімушкін), яка займається історією книги і рукопису взагалі, оскільки предметом її вивчення є не текст, не

зміст твору, а створення рукопису, властиві тільки йому формальні особливості (формат, розмір аркуша і тексту, кількість аркушів та рядків, дата і місце переписування, переписувачі, почерки, помилки, записи, екслібриси тощо), історія колекцій, каталогів, його репродукції, репертуар писців, книгарів та інтролігаторів. Як книгознавчу науку її тлумачать і книгознавчі словники.

Під час становлення практичної кодикології виникли й камеральні методи аналізу книги РК. Західноєвропейська славістика (і перш за все, її фундатори, голландські вчені А. Хрюйс, Дж. М. Херманс, У. Федер) запровадила в 70-80-х роках до наукового обігу самостійний термін *кодикографія*, що був народжений початком інформатизації та необхідністю створити уніфіковану методичку опису рукопису в кодикологічному аспекті з орієнтування та комп'ютерні технології. Але термін вийшов за межі уніфікованої методики опису й вишов на рівень системи джерелознавчого аналізу всієї сукупності фактів, що заключені в такому складному понятті як РК.

Кодикографія на сьогодні – камеральна галузь кодикології, цілісна система спеціальних методів та прийомів багаторівневого опису рукописних книг як фактів культури. Кодикографічна діяльність передбачає також науково-практичну діяльність по створенню узагальнюючих (чи універсальних) науково-довідкових систем (каталогів, покажчиків, довідників, автоматизованих інформаційних систем) обліково-охоронного та науково-інформаційного описів РК.

Важливим практичним питанням кодикографії є виокремлення РК із усієї сукупності писемних документів та історичних пам'яток.

Дефініція терміна “рукописна книга” вже встановлювалася археографами-практиками, які займалися каталогізацією РК. Вперше це поняття було визначене на поч. ХХ ст. Є.Ф. Карським, який вважав РК рукописом, написаним на окремих зшитках, опрацьованих разом. Через півстоліття до цієї ж проблематики звернувся санктпетербурзький вчений Д.М. Альшиц, який рукописною книгою називав пам'ятки писемності у формі кодексу, що створювалися з метою політичного впливу, учбового, художнього або релігійного читання, для обґрунтування правопорядку та створення ста-

тистичної картини. Вони підкреслювали відмінність книг та зшитків документів, пов'язуючи поняття РК не лише з охоронною функцією оправи.

На сьогодні поняття РК визначено як *самостійне історичну джерело книжного типу*, пов'язане із книжною технологією виготовлення та її походженням як кодексу. Кодекс заключає у своєму складі значні за обсягом джерела, або значну їх кількість, що передбачало не лише оформлення в оправу, а й відповідне структурування тексту, організації сторінки, змісту, наявність допоміжного апарату тощо. РК вважають й залишки, що збереглися у фрагментах аркушів та зошитів, якщо за походженням вони первісно були заключені в форму кодексу як цілісне джерело єдине за походженням. Таке трактування передбачає відмову від формального підходу в окреслюванні меж поняття РК на сьогодні (наприклад, від наявності чи відсутності оправи, складу документів). В основу покладений генезис самої книжної культури. Конволюти як книги, що об'єднали різні за походженням тексти з метою збереження книг, а рівно як й кожний окремих вид писемного джерела, що увійшов до її складу, також вважаються фактом книжної культури, об'єктом кодикології.

Актів джерела, навіть й оправлені в оправу з метою збереження та зручного зберігання за хронологічним принципом, кодексом не вважаються, оскільки не створюють нової цілісної якості. В цьому випадку актові документи мають різнорідне та різночасове походження та різну соціально-економічну або соціально-правову мету створення. Винятки складають книги-архіви, що створювалися за книжною технологією та їх можна вважати як різновид публікації документів і новий вид джерела, що абстрагується від первісної мети та функції кожного окремого документа та створює нову документальну і змістовну якість. Дійсно, документальні добірки, як правило, створювалися з конкретно-практичною метою, а також науковою, пізнавальною, навчальною метою, або меморіального значення (з метою фіксації історії певного питання) вже являють собою нову джерельну якість.

Отже, РК – окремих вид комплексного історичного дже-

рела, який створювався у сукупності зовнішньої та внутрішньої книжної форми і змісту на основі єдиних за походженням та призначенням ідей, структури, технології, мистецтва, а також єдиної мети, яка обумовлюється його соціальними функціями. Книга розглядається як категорія культури в її цілісності.

Кодикологія вбирає в себе й досягнення спеціальних історичних дисциплін, зокрема, таких як джерелознавство, дипломатика, документознавство й водночас, надає додатковий емпіричний матеріал для цих наук: вивчення історії створення документально-актової збірки, її особливостей, послідовності складання документів, формування структури кодексу і технології оформлення, місця створення кодексу, його упорядників, власників, наявності супроводжувального тексту, коментарів, записів, а також встановлення загальної мети і мотивів складання цих збірок тощо. Такі комплексні прийоми вивчення джерела надають нові можливості аналізу і синтезу історичних даних. Необхідно враховувати власне кодикологічні форми мікротекстових джерел — передмови, колофони, післямови, записи та дописки створювачів кодексу (авторів, редакторів, коментаторів, перекладачів, переписувачів тексту, інтралігаторів та палітурників, художників та оздоблювачів та ін.), читачів і власників.

На відміну від палеографії, об'єктом дослідження якої є письмо, різний матеріал письма, кодикологія розглядає лише книги, написані на пергамені та папері (хоча відомо, що закони розвитку письма залежать не від матеріалу, а від графіки). Безумовно, кодикологія не може поглинати палеографію, оскільки остання тісно пов'язана з історичним мовознавством, взаємодіє з епіграфікою, сфрагістикою, нумізматиною, дипломатикою, хронологією, метрологією. Кодикологу необхідно орієнтуватися в суттєвих різновидах письма, їх типах і видах, відзначати їх особливості; в свою чергу палеографу допомагають кодикологічні прийоми.

Кодикологія залучає до аналізу РК відомості про техніку виготовлення пергамену чи паперу, часи існування майстерень та папірень, їх володарів, шляхи купівлі-продажу, процеси старіння та їх специфічні особливості, філіграні. Зрозуміло, що класифікація, типологія та створення репертуару

філіграней паперу різного походження, які вивчає філігранознавство, мають безперечне значення для швидкості пошуку аналогій, а знання видів і типів дає можливість робити попередні висновки для польової археографії та для загальної орієнтації у кодикології.

На сучасному етапі комплексних текстологічних досліджень, коли вивчення пам'ятки передбачає виявлення всіх можливих списків, ще більшого значення набувають кодикологічні методики та спостереження. Історія тексту, розбудова текстологічних моделей, схем, визначення протографічних списків, авторського тексту, оригіналів тощо можливі лише після залучення методик кодикологічного, палеографічного та джерелознавчого характеру про способи переписування книг, технології складання паперу та пергамену, лічильних та рубрикаційних позначок, виявлення підробок за допомогою палеографічних методик, а також того, ким і де був складений рукопис, коло власників тощо.

Дуже близькими є взаємозв'язки камеральних галузей археографії (як науки про весь комплекс робіт по залученню писемних джерел до наукового видання) та кодикографії.

Окремі підрозділи кодикології мають спільні риси з історією книжки, історією оправи (бібліопегією), мистецтвом книги, бібліографознавством та історичним бібліотекознавством: у центрі уваги всіх зазначених наук стоять проблеми створення книги (організація, техніка переписування, тематика, почерки, орфографія, художнє оформлення тексту, оправи); розповсюдження книги (книготоргівля та інші шляхи розповсюдження, ціни, географія і соціологія книги); формування книжкових зібрань і колекцій (умови створення, склад, вплив на суспільство); використання книги (читачі, власники, специфіка запитів різних верств населення).

Кодикологія, співіснуючи разом з цими науками, не може бути строго визначена лише описом зовнішніх ознак кодексів. РК повинна сприйматися як окреме комплексне історичне джерело з власними поняттями форми та змісту. До методологічних питань відносяться визначення поняття об'єкта кодикології, моделювання РК як кодикологічної та науково-інформаційної соціально-культурологічної системи та її науково-комунікаційних функцій, а також класифікація РК за

походженням і змістом. Методики зовнішнього та внутрішнього аналізу рукопису з урахуванням необхідності використання комплексного джерелознавчого та книгознавчого аналізу дають змогу вирішити проблеми походження та призначення кодексу, його змісту та подальшого існування в процесі духовного розвитку суспільства.

Кодикографічний метод в кодикології є основним і представляє сукупність методик та прийомів аналізу РК та залучення її до наукового обігу.

Перша стадія (аналітична): встановлення походження, атрибуція, виявлення та реєстрація всіх можливих інформаційних ознак про окрему РК. На першій стадії превалюють методики джерелознавчого, кодикологічного, палеографічного, лінгвістичного та інших аналізів РК.

Друга стадія (синтез емпіричних даних) — це узагальнення отриманої в результаті аналізу фактичної інформації про окрему РК та складання системи інформаційних позначень. На цій стадії розробляються методики репрезентації кодексу та створення описової статті (каталогізація).

Третя стадія — інформаційно-функціональна, коли розробляються уніфіковані методики підготовки описових статей до публікації в наукових каталогах та довідниках й організовується допоміжний апарат.

Системне узагальнення та кодикологічний синтез сукупності даних, що містяться в описових статтях дає можливість сформулювати предметно-теоретичні засади для встановлення закономірностей і тенденцій розвитку писемно-книжної культури.

Зарубіжний кодикографічний досвід починається в 70-х роках XX ст. (Інструкція по складанню опису рукопису Інституту дослідження та історії текстів у Парижі, яка була розроблена в 1977 році спеціально для формалізованого кодикологічного опису РК і включала до себе найменші деталі зовнішнього опису латинського кодексу. У Інструкції були розподілені "Позначення опису" (охоронний опис) та власне "Опис" (основний). Структура основного опису будувалася за традиційним принципом розподілу критеріїв джерела на зовнішній та внутрішній аналізи і компоненти, пов'язані з побутуванням книги: зовнішній опис, зміст, історію кодексу. Ця методична розробка підсумувала багатий

(більш ніж 30-річний) досвід описування латинського кодексу. Для східнослов'янської книги важливим є досвід кодікографії У. Федера (Нідерланди), а також системної кодікографічної схеми опису, що запропонована Л.А. Дубровіною, О.М. Гальченком, О.А. Івановою (Україна).

Найпоширенішим є системний науково-інформаційного опис. Його основна структура складається з окремих полів або атрибутів: сучасне збереження (країна; місце; сховище; шифри); ідентифікація (автор; назва рукопису; предмет (або тема); класифікація РК за змістом (біблійські книги; церковно-співочі; богослужебні; полемічно-догматичні; історико-літописні; РК-архів; музичні; природничо-наукові; математичні та ін.); склад РК (кількість частин; вторинний текст; відновлений текст); мова (основна; мова впливу; мова вторинного тексту (вставки, приписки, коментарі, доповнення та ін.); локалізація (місце написання; скрипторій); датування (дата створення рукопису; точна дата; хибна (помилкова); стан (вигляд; збереженість РК; обсяг (кількість аркушів основного тексту; загальна кількість аркушів); розмір (формат; склад зшитків; розмір аркуша); нумерація (алфавіт); сигнатура); матеріал рукопису (вид матеріалу (папірус, папір, пергамен) і філіграні; матеріал письма (чорнило, олівець, кіновар); організація сторінки (розлінування рядка, колонки; поле тексту); організація тексту (рубрикація тексту; структура; особливі види тексту (тайнопис, таблиці, каліграфи, <гра текстом>); письмо (алфавіт; тип письма; кількість почерків, пунктуація, правопис); оправа (характер оправи; датування; розмір; матеріал кришок; тип покриття; матеріал покриття та колір; обріз; фурнітура); оздоблення РК (в'язь; ініціали; заставки; кінцівки; мініатюри; гравюра; малюнок ін.); зміст (перелік текстів; лакуни; довідкові розділи; вторинний текст (доповнення); творці кодексу (редактор; укладач; коментатор; перекладач; переписувач; ілюмінатор; палітурник; їх походження); історія побутування (замовник; власник; вкладник; читач; власницькі знаки; локалізація); мікротексти вторинного рівня (записи творців кодексу); записи, що відносяться до історії кодексу (власницькі, вкладні, купівлі-продажу, історичні, про явища природи, молитовні, фольклорні, проба пера, побутові, випадкові);

вивчення та використання РК: надходження на зберігання; обробка; бібліографія; автор-укладач опису.

Але системне кодикологічне дослідження РК базується на встановленні її генетичних властивостей декількох соціальних вимірів та засобів інформаційної взаємодії. Природа РК визначається суттєвими факторами як джерела: 1. *Формою* (структура РК як система); 2. *Змістом* (ідеї, що закладені в основу створення кодексу як системи, його комплексна джерелознавча сутність); 3. *Призначенням джерела* (соціальні функції РК як книжного джерела); 4. *Історією кодексу* (походженням та існуванням) РК і впливами середовища впродовж століть.

Сталість структури як фактор стабільності та упорядкування її численних елементів і компонентів — *зовнішня та внутрішня форма, що знаходить своє відображення в структурі кодексу*. Мінливість, як засіб її постійної адаптації до умов середовища — зміст кодексу. Взаємодія з середовищем здійснюється на всіх генетичних рівнях: і через форму та зміст, і, особливо, через соціально-інформаційні функції, що окреслюються при вивченні *походження, призначення та історії РК*.

Зовнішня та внутрішня структура кодексу знайшла відображення у його формі. Вона характеризується протяжністю в просторі та часі й складається з декількох підсистем. Під зовнішньою структурою ми розуміємо зовнішню побудову та розташування матеріальних компонентів кодексу, що зберігають його цілісність. Під внутрішньою структурою — принципи організації та передачі інформації кодексу для вираження його змісту.

Зміст РК — єдність ідейної та структурної організації кодексу, первинна ідея, мета, взаємодія для реалізації ідеї та мети, сукупне вираження комплексу ідеї в змісті та формі кодексу. Джерелознавче поняття встановлення змісту полягає у встановленні факту ідеї, факту дії та факту реалізації ідеї.

Зміст кодексу потребує окремого розгляду в системі "зміст історичного джерела", тобто ми концентруємо увагу на понятті *змісту РК як факту науки*, або "референта" факту-описування. Усунення протиріччя між історичною реальністю — "фактом дійсності" та "фактом науки", що оперує

залишками цих явищ через створення моделі сукупності історичних фактів, є теоретичною проблемою джерелознавчого дослідження РК. Поняття “змісту кодексу” не збігається з поняттям змісту рукопису та змісту твору, що входять до його складу.

Поняття “зміст рукопису” складається із “змісту твору” та “змісту тексту”. Останній концентрується у критиці тексту окремого рукопису та списків тексту твору. Зміст тексту рукопису прямо пов’язаний з історією тексту твору, який був написаний, а потім існував у декількох списках, впродовж певного часу: переписувався, редагувався, включався до різних збірників, ілюмінувався, опрацьовувався в рівні оправи тощо. “Зміст твору” є комплексом ідей, що містить власне авторський твір та його суттєві переробки під час редагування.

В практиці джерелознавства і текстології все те, що має відношення до ідентифікації тексту та вивчення засобів його ретрансляції, може бути визнаним вивченням “змісту тексту”. Серед таких ознак — автор (псевдоавтор, приписуваний, гаданий); “автори” вторинного рівня (редактор, укладач, коментатор, перекладач, переписувач; ілюмінатор тощо); назва рукопису типологічна; назва вживана; самоназва; жанр (сказання, повісті, літописи, житія та ін.); мова списку (основна та мова впливів); дата створення списку.

Зміст твору стосується власне походження та історії конкретного літературного, історичного, математичного та інших творів; особи автора (або авторів) твору, форми упорядкування тексту (оригінальний, копії, виписки, переклад, тлумачення тощо); авторських редакцій, переробок, скорочень тощо; дати створення і мови авторського тексту, переробок, копій, реалій тексту та, що найбільш значиме — вивчення ідей твору в еволюції від причини до наслідку. У випадку, коли автор анонімний, його походження визначається через сукупність ідей. Зміст тексту — це зовнішній, а зміст твору — внутрішній зміст рукопису. Вони всі існують у складі кодексу, створеного спеціально для того, щоб цей твір власне в такій редакції або ізводі, оздоблений таким чином і в такому тексті, для певного читача і так далі, увійшов в контекст суспільства часу його створення.

Створювач кодексу створює нову єдність і нову якість книжки як окремого факту.

Отже, кодекс об’єднує в собі рукопис, але при цьому має свій власний зміст. Поняття “зміст кодексу” складається із змістів його підсистем і утворює нову змістову якість, що може бути визначена, як реалізований *синтез ідей та узгоджених дій щодо реалізації ідей у факті створення окремої книги*. Наукове завдання кодиколога полягає у вивченні процесів та фактів, що відображені в кодексах, встановленні ступеню їх вірогідності та їх інтерпретацію, зокрема, коли, як і з якою метою створювалася ця РК.

Зміст кодексу — достовірність його синтезованої ідеї, яка об’єднує всі його компоненти, а значить, складається з визначення хто, з якою метою, якими засобами реалізував головну ідею твору та особливі або допоміжні ідеї щодо його репрезентації і, водночас, щодо власного самовираження особи створювача кодексу. Подолання тенденційності та суб’єктивності авторів і створювачів, встановлення реальних фактів, ідей і намірів — важливий напрям внутрішньої змістової критики історичного джерела. Внутрішній зміст відображає походження, призначення, об’єктивні фактори розвитку об’єкта.

Історія кодексу включає походження та історію побутування кодексу: проблеми *створення* книги (скрипторії, тематика, техніка, почерки та шрифти, орфографія, художнє оформлення тощо); *розповсюдження* книги (книготоргівля, вклади та інші шляхи розповсюдження, географія і соціологія книги); *формування книжкових зібрань* та колекцій (умови створення, склад, вплив на суспільство); *використання* (соціологічні аспекти) книги (соціальний склад замовників, читачів, вплив книжок, реакції на книги тощо); а також *репертуару РК* різних соціальних діб і різних верств населення. Існує ще одна досить важлива тема, пов’язана з історією рукописної книги, яка не може не знайти відображення в книгознавстві — проблема існування та розповсюдження текстів творів у списках та *історія текстів* не лише в текстологічному, а й у кодикологічному аспектах.

Історія книжної писемності в Україні прямо пов’язана зі становленням і розвитком книжно-рукописних традицій та потребує культурологічного й кодикологічного вивчення

всього складу, репертуару та персоналій РК, локалізації книжно-рукописних осередків, послідовності впливів і змін хронологічних етапів, вивчення взаємозв'язків з іншими культурами.

Головне завдання кодикології полягає, на нашу думку, в дослідженні процесів передачі традицій і розвитку духовної спадщини в загальному її розумінні через книжну рукописну систему, розробку теоретичних основ та методик предметизації, типології, тематичної та географічної класифікації РК у виявленні напрямів і книжно-рукописних традицій для створення фундаментальної історії книги в Україні.

Акимущин О.Ф. Археография и кодикология // "Archaeographia orientalis" Материалы Всесоюз. рабочего совещ. по проблемам восточной археологии. (Ленинград, 1-4 марта 1988 г.) М., 1990. С. 5-9.

Альшиц Д.Н. Что считать рукописной книгой? (Из опыта описания древнерусских рукописей) // Проблемы источниковедческого изучения рукописных и старопечатных фондов. Л., 1979. С. 79-91.

Амосов А.А. Филигранология и кодикология: проблемы связи и взаимного влияния // Исследование, реставрация и консервация средневековых рукописных памятников: Тез. докл. конф. (Москва, 16-21 окт. 1989 г.) М., 1989. С. 41.

Джерелознавство історії України. Довідник. К., 1998. С.51.

Дубровіна Л.А., Гальченко О.М., Іванова О.А. Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису. К., 1992.

Дубровіна Л.А. Кодикологія української рукописної книги. К., 1992.

Дубровіна Л.А. Рукописна книга як об'єкт національного бібліографічного репертуару України в контексті поняття "писемна пам'ятка" та її "автора" // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. К., 1999. Вип. 2 С. 141-155.

Дубровіна Л. Кодикологія та її метод у взаємозв'язках зі спорідненими галузями історичної науки // Спеціальні галузі історичної науки. Збірник на пошану М.Я. Варшавчика. К., 1999. С. 54-67.

Запаско Я.П. Українська рукописна книга. Львів, 1995.

Киселева Л.И. Кодикология и новые методы описания рукописей // Проблемы научного описания рукописей и факсимильного

издания памятников письменности: Материалы Всесоюз. конф. Л., 1981. С. 123-129.

Киселева Л.И. Западноевропейская рукописная и печатная книга XIV-XV вв.: Кодикологический и книговедческий аспекты. Л., 1985.

Лебедева И.Н. Кодикология — наука о рукописных книгах // ВИД. 1972. Т. IV. С. 66-77.

Панашенко В.В. Палеография и сопредельные дисциплины // Вспомогательные исторические дисциплины: Историография и теория. К., 1988. С. 90-109.

Кодикология историческая // Специальные исторические дисциплины. К., 1992. С. 156-159.

Masai F. Paleographie et codicologie // Scriptorium. 1950. № IV. P. 279-293.

Ouy G. Les Manuscrits in <Les bibliothèques> In: L'Historiographie et ses méthodes // Encyclopédie de la Pleiade. Paris, 1961. P. 1061-1108, 1085.

Geurts A.J., Gruijs A., Van Krieken J., Veder W.R. Codicography and Computer // Polata knihopisnaja (Полата књигописњана). Nijmegen, 1987. № 17-18. P. 4-29.

Veder William R. Археография и "канон" старославянской письменности // Symposium methodicum / K. Trost eds. — Neured, 1988. P. 693-694.